

การเปลี่ยนแปลงของความทันสมัยภายใต้อิทธิพล
ของทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อุบลฯ
ในตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหาริมถนนหลวง จังหวัดอุบลราชธานี
The Influence of Ubon–Bangkok Railway to the Change of
Modernization in 7 Units Shop House on Luang Road Ubonratchathani

กิตติกานต์ พรประทุม* และ วารุณี หวัง**
Kittikan Pronpatoom and Warunee Wang

บทคัดย่อ

ความทันสมัยที่เกิดจากกระแสการปฏิวัติอุตสาหกรรมในชาติตะวันตก ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงประเทศไทยเริ่มมีการรับความทันสมัยนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง มีการเปิดการค้าเสรี และมีการปรับเปลี่ยนสังคมตามปัจจัยต่างๆ ที่มุ่งสู่ความทันสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการปฏิรูปการปกครอง เกิดแนวคิดสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ-อุบลราชธานี แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2473 (รัชกาลที่ 7) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในหลายมิติ อย่างกรณีศึกษาตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหาบนถนนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างทั้งก่อนและหลังการมาของเส้นทางรถไฟ จึงเป็นที่มาของวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ เทคนิคการก่อสร้างวัสดุ ทั้งก่อนและหลังการมาของทางรถไฟ ผ่านพัฒนาการการก่อสร้างตึกแถว ด้วยวิธีการลงพื้นที่ภาคสนาม ค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า จากปรากฏการณ์การดังกล่าว ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดความทันสมัย (MODERNIZATION) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หรือค่านิยมของผู้คนที่ต่างพยายามปรับตัวหรือยอมรับสิ่งใหม่เข้ามาใช้ในวิถีชีวิต ซึ่งการก่อตัวในช่วงแรก 4 คูหา แสดงถึงค่านิยม คติความเชื่อ รวมไปถึงการพบปะสัมภาระทางวัฒนธรรมของชาวจีนอย่างก่งต๊ับซึ่งเป็นเจ้าของอาคารสู่การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและบริบทปัจจัยต่างๆ โดยรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างที่ยังคงเป็นแนวคิดแบบจีนผสมตะวันตก รวมไปถึงมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่เข้ามาภายในย่านที่สะท้อนผ่านรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้าง แต่หลังจากเส้นทางรถไฟมาถึงอุบลราชธานี มีแนวคิดการก่อสร้างเพิ่มเติมอีก 3 คูหา ในช่วงที่ 2 เพื่อรองรับกิจกรรมการค้าและอยู่อาศัยโดยเกิดเทคนิคและกระบวนการก่อสร้างด้วยวัสดุใหม่ๆ และมีความทันสมัยมากขึ้น ขณะที่รูปแบบของอาคารมีความต่อเนื่องจากช่วงแรก หากแต่ว่าลวดลายบางส่วนลดความปราณีตลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากความเชื่อในระบบสังคมจารีตสู่ความเรียบง่ายหรือความเป็นสมัยใหม่ ส่วนในมิติเศรษฐกิจ สังคม มีความหลากหลายของสินค้าและผู้คนเริ่มอพยพเข้ามาภายในย่านเพิ่มมากขึ้น

* นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail: kittikan_pq@hotmail.com

** อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ดังนั้นมิติของความทันสมัยต่างช่วยสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการปรับตัว ทั้งทางด้านกายภาพ ที่มีทั้งการปรับรูปแบบ วัสดุ และเทคนิคกระบวนการก่อสร้าง หรือแม้แต่การปรับใช้พื้นที่ภายในอาคารเพื่อให้สอดคล้องต่อมิติทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมหรือค่านิยมที่เปลี่ยนไป

ABSTRACT

Modernity from Western Industrial revolution's trend affects to Economic and Society transformations. Similarly, occur in Thailand which received the trend since King Rama IV about Bowring treaty to initiate Free-trade agreement and change society to follow civilization factors. Especially, in King Rama V who initiated government revolutionary as the result to Inter-regional railway concept; Bangkok to Ubonratchathani, was completed in 1930 (B.E.2473) under the reign of King Rama VII. This incident is an important change in various aspect of Thailand history.

In case study of 2 storey shop house in 7 units on Laung road at Mueang district in Ubonratchathani province. These architectures are reflected to difference in former and after railroad arrival. Therefore, this is the background of research objective aimed to study and analysis the changing factor of design, construction technique, and material before and after railroad has arrived through development of construction by fieldwork, study history, observation, and interview.

The result found that incident of railroad arrival has related with modernization concept affected to the various changes, for example, economic, society, and local culture or value. Local people who received and adapted new thought for their life. The first phrase is 4 unit represented value, beliefs include an acknowledgement of Chinese culture from Kong Tub; shop house owner, who lead to adaptation for appropriated environment and related factors. The building design and technique are combination of Chinese style, Western style, and local style.

After railroad has reached to Ubonratchathani, the concept of adding 3 more units were applied in the second phrase in order to serve the change of physical and construction technique method by using new material. On the contrary, the building design has consistency at the first phrase, but some pattern was made roughly, for this reason, it can be reflected the transition of social norm beliefs to simplicity or modernity beliefs. And in economic dimension, society has variety of product and increasing of migrant people.

Therefore, modernity dimension is reflected to the change and adaptation process in both of physical which consist of design adaptation, material, and construction technique process or even areas usage adaptation to correspond with economic dimension, social dimension, and changed culture or value.

คำสำคัญ: ความทันสมัย ตึกแถว ทางรถไฟ อุบลราชธานี

Keywords: Modernity, Shop house, Railroad, Ubonratchathani

บทนำ

กลางศตวรรษที่ 19 ประเทศอังกฤษถือเป็นผู้นำการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า กิจการรถไฟเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญในการปฏิวัติอุตสาหกรรมช่วงที่ 2 (ค.ศ.1840-1895) (ฉัตรทิพย์, 2557: 14) ซึ่งแนวคิดการก่อสร้างเส้นทางรถไฟในประเทศไทยต่างได้รับอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าว หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411) ไทยเริ่มมีการเปิดประเทศและมีการค้าเสรีมากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นการเชื่อมโยงกับพลวัตของระบบเศรษฐกิจโลกภายในทวีปยุโรป เกิดการขยายตัวของรถไฟและเรือจักรไอน้ำ เป็นต้น (สมภพ, 2536: 1) เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) สภาพเศรษฐกิจมีความซับซ้อนมากขึ้น รวมถึงการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ทำให้มีการพัฒนาการคมนาคมโดยการสร้างเส้นทางรถไฟเพื่อสะดวกแก่การปกครองและป้องกันอาณาเขต รวมถึงพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และยังเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งของผู้คนและสินค้าบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างได้สะดวกยิ่งขึ้นทำให้มีการสร้างเส้นทางรถไฟหลวงจากกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมาถูกสร้างขึ้นเป็นสายแรกในปี พ.ศ. 2443 และสร้างต่อเนื่องจากนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี โดยแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2473 ในสมัยรัชกาลที่ 7 ใช้เวลาในการสร้าง 39 ปี (ประวิทย์ และภูวเดช, 2556: 1-2; ดารารัตน์, 2546: 34, สุริยา, 2558: 30; ธีระ, 2545: 5)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในย่านการค้าเมืองอุบลราชธานีอย่างชัดเจน ทั้งในมิติเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ทำให้เห็นความแตกต่างของช่วงก่อนและหลังการมาของเส้นทางรถไฟ ซึ่งเดิมย่านการค้าเมืองอุบลราชธานีในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2424) ก่อนการมาถึงของทางรถไฟนั้น ยังคงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมพึ่งพาตนเอง การปกครองยึดแบบล้านช้าง ระบบอาญาสี่ จนกระทั่งเข้าสู่อิทธิพลสยาม ส่งผลต่อการเป็นศูนย์กลางการปฏิรูปการปกครอง รวมถึงความโดดเด่นทางด้านภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการก่อตัวของชุมชนและขยายตัวเป็นเมือง อีกทั้งเป็นแหล่งผลิตทรัพยากร และเป็นพื้นที่รวมของแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำมูล แม่น้ำชี และแม่น้ำโขง เส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงทางการค้าการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในกลุ่มแม่น้ำโขงกับชุมชนอื่นๆ ในดินแดนอีสาน เมืองจึงกลายเป็นชุมทาง ตลาดและกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเรื่อยมา (ธัญชัย, 2550: 1-2, 16, ศรีศักร, 2533: 491) ทำให้พ่อค้ากลุ่มต่างๆ เดินทางมาค้าขายในพื้นที่ เช่น พ่อค้าชาวตะวันตก พ่อค้าชาวกุลา และพ่อค้าชาวจีน โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนที่เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อสภาพเศรษฐกิจ และมีความได้เปรียบพ่อค้าชาวตะวันตกและนายฮ้อยชาวกุลา ในเรื่องเครือข่ายการค้าและการตั้งถิ่นฐานและได้มีการก่อตัวของย่านการค้าหรือตลาด โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดเส้นทางรถไฟหลวงจากกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา (ประวิทย์ และภูวเดช, 2556: 1-2, ธัญชัย, 2550: 142-153) ซึ่งพบว่าชาวจีนที่อาศัยในเมืองอุบลราชธานีกลุ่มหลัก คือ ชาวจีนแต้จิ๋ว แซ่แต้ และแซ่ตั้ง ส่วนใหญ่เข้ามาอยู่บริเวณท่าจวน ท่ากวางดั่ง และท่าตลาด และมักอยู่ใกล้บริเวณที่ตั้งของจวนเจ้าเมืองเนื่องจากต้องรับใช้กลุ่มชนชั้นปกครอง หรือมีกิจกรรมที่ร่วมกัน เช่น การผูกขาดการค้าขาย ดังนั้นย่านจึงกลายเป็นแหล่งตลาดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและมีวัดหรือศาสนสถาน โดยเฉพาะศาลเจ้าจีนซึ่งเป็นสถานที่สำคัญของย่านตลาด รวมถึงทำให้เกิดการสร้างที่อยู่อาศัยประเภทตึกแถวหรืออาคารพาณิชย์ (ศรีศักร, ม.ป.ป., สันต์, 2559: 74)

อย่างเช่น บริเวณถนนหลวงซึ่งถือว่าเป็นย่านการค้าแห่งแรก และเป็นถนนสายเศรษฐกิจที่สำคัญในย่านเมืองเก่าอุบลราชธานีในอดีต ซึ่งภายในย่านพบกลุ่มตึกแถวในหลายรูปแบบ เช่น ตึกดิน ตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้และตึกแถวก่ออิฐถือปูนเหลืออยู่หลายหลัง เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้ไม่ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้งสองครั้ง โดยครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2503 และในครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2513 จึงยังปรากฏสภาพความเป็นย่านการค้าเก่าที่ชัดเจน (दनัยและนพดล, 2015: 52) หนึ่งในนั้นคือ ตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา ที่มีความน่าสนใจและเลือกเป็นกรณีศึกษา เนื่องจาก

เป็นอาคารที่มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ ที่ครอบคลุมปรากฏการณ์การมาถึงของเส้นทางรถไฟ โดยสร้างขึ้น 4 คูหาแรก ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2439) และสร้างเพิ่มอีก 3 คูหา ในสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2473) ซึ่งนอกจากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพยังพบมีความเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมระบบครอบครัวที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและการปรับใช้พื้นที่ภายใน ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดทฤษฎีความทันสมัย (Modernization) เป็นแนวคิดที่ถูกผูกโยงกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในสังคมตะวันตก ที่มีการรับเทคโนโลยีและระบบทุนนิยม โดยเฉพาะทุนนิยมการค้าจากตะวันตก หรือในความเป็นสมัยใหม่ สู่การพยายามพัฒนาระบบเศรษฐกิจในสยาม ทั้งสิ่งปลูกสร้าง การขนส่ง สาธารณูปโภค (ทักษ์, 2558:3; ฉัตรทิพย์, 2553: 3) รวมถึงส่งผลให้เกิดชุมชนเมืองและยังมีผลต่องานสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ เช่น ห้องแถวหรือตึกแถว ดังนั้นแนวคิดความทันสมัยจึงสามารถช่วยอธิบายการเชื่อมโยงถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตึกแถวกรณีศึกษา ในมิติต่างๆ ได้อย่างชัดเจน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ เทคนิคการก่อสร้าง วัสดุ ทั้งก่อนและหลังการมาของทางรถไฟ ผ่านพัฒนาการของการก่อสร้างอาคารพาณิชย์บนถนนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่สร้างขึ้นครั้งแรก 4 คูหาในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2439) และต่อเติมเพิ่มอีก 3 คูหา โดยสร้างเสร็จช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2473)

ระเบียบวิธีวิจัย

ความน่าสนใจในการเลือกตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหาเป็นกรณีศึกษาเนื่องจาก ลักษณะอาคารมีความโดดเด่นและที่สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ ทั้งก่อนและหลังการมาของเส้นทางรถไฟ โดยสะท้อนผ่านรูปแบบและการเปลี่ยนแปลง วัสดุก่อสร้าง รวมถึงมิติทางสังคมอย่าง เช่น กิจกรรมการค้า หรือ วิถีชีวิตที่ต้องมาปรับตัวให้สอดคล้องกับพื้นที่การใช้งาน

การศึกษามีการรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร เช่น หนังสือ งานวิจัย และบทความต่างๆ โดยแบ่งเป็น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม รวมถึงข้อมูลทางกายภาพด้วยการลงพื้นที่ภาคสนาม สัมภาษณ์เชิงลึก หรือสนทนากับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มผู้อยู่อาศัยภายในตึกแถวกรณีศึกษาหรือภายในย่านเพื่อให้ได้ข้อมูลในการเชื่อมโยงถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และนำเสนอสรุปด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ความทันสมัยกับการก่อรูปของตึกแถว

ความทันสมัยหรือแนวคิดทฤษฎีความทันสมัยมักถูกผูกโยงกับสังคมตะวันตก มีนักวิชาการชาวตะวันตกให้ความหมาย อาทิเช่น Stuart Hall และ Bram Gieben ได้สรุปว่า ความเป็นสมัยใหม่ของตะวันตก คือ การมีลักษณะแตกต่างจากยุคก่อนหน้าใน 4 ด้านด้วยกันคือ วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่มีการเกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เช่น ด้านเศรษฐกิจที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมช่วงปลายศตวรรษที่ 18 และศตวรรษที่ 19 เกิดระบบทุนนิยมการค้า มีเครือข่ายครอบคลุมโลกในระดับหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของระบบโลกสมัยใหม่ (the Modern World System) หรือ Wolfgang Knobl และ Marion J. Levy ได้สรุปการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization) ไว้ว่า เกิดขึ้นตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรม และยังเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมจารีต

ประเพณี (Traditional) สู่สังคมสมัยใหม่ที่ค่อนข้างมีรูปแบบเดียวกัน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมขนาดใหญ่ในหลายมิติ (อ้างใน ฉัตรทิพย์, 2557: 8, 12-13, 17-19) ส่วนด้านนักวิชาการของไทยได้ให้ความหมายของ “ความทันสมัย” แตกต่างกันไป เช่น วาทกรรมโดยทั่วไปว่าด้วย “ความทันสมัย” หรือ “ความเป็นสมัยใหม่” นั้นมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับความเจริญ สำหรับรัฐแล้วความเจริญนั้นสะท้อนออกมาทางวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นอาคารสิ่งปลูกสร้าง การขนส่ง สาธารณูปโภค ฯลฯ ซึ่งพัฒนาไปอย่างมากในวันตกภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม (ทักษ์, 2558: 3) ทางด้านมิติทางเศรษฐกิจ ฉัตรทิพย์ (2553) ยังได้อธิบายความเป็นสมัยใหม่ทางเศรษฐกิจของไทย คือ การรับเทคโนโลยีและระบบทุนนิยม โดยเฉพาะทุนนิยมการค้าที่รับจากตะวันตก ความเป็น “สมัยใหม่” ที่ถ่ายทอดความเข้าใจอีกนัยหนึ่งคือ ภาพของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในภาคพื้นยุโรปในช่วงปี พ.ศ. 2443 โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญของเครื่องจักรไอน้ำที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ต่อระบบการผลิต การบริโภค การอยู่อาศัยและการเดินทาง ซึ่งความเป็นสมัยใหม่เป็นกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) เป็นการเปลี่ยนผ่านจากระบบเกษตรกรรม หรือเศรษฐกิจแบบครัวเรือนไปสู่เมืองในระบบอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจที่ขยายตัวไปสู่ระบบทุนนิยม (สันต์, 2559: 13, 125)

ความทันสมัยในประเทศไทย หากจะแบ่งเป็นยุคสมัยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 2) การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และ 3) แนวคิดและปัญหาความเป็นสมัยใหม่หลังรัฐประหาร 2490 โดยเฉพาะแนวคิดความเป็นสมัยใหม่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ได้มีการเปิดรับความเจริญทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 และเริ่มชัดเจนในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล 4 โดยมีการเปิดประเทศและมีการค้าขายเสรี ด้วยกการลงนามในสนธิสัญญาเบาริ่ง ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) (ฉัตรทิพย์, 2557: 117-118) และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ถือว่าเป็นช่วงสำคัญและเป็นยุคของความเจริญรุ่งเรืองที่กระแสวัฒนธรรมจากตะวันตกได้เข้าสู่สยามอย่างเต็มที่ ทั้งในด้านความเจริญทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจ โดยสถาปัตยกรรมมีความผสมผสานความเป็นตะวันตกและความเป็นไทยเข้าไว้ด้วยกัน (วิมลสิทธิ์, 2560: 149; ฉัตรทิพย์, 2557: 122) เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงประเทศให้เข้าสู่ความทันสมัยตามกระแสของชาติตะวันตก ส่งผลให้เกิดชุมชนเมืองขึ้นอย่างรวดเร็วและยังมีผลต่องานสถาปัตยกรรม คือ มีความต้องการอาคารรูปแบบใหม่ที่ขึ้นไปตามกิจกรรมใหม่ในแนวทางของสังคมเมือง ซึ่งหนึ่งในอาคารรูปแบบใหม่ คือ หอถาวรหรือตึกถาวรหรืออาคารพาณิชย์ ซึ่งถือว่าเป็นผลผลิตโดยตรงจากการทำสนธิสัญญาเบาริ่งที่ธุรกิจการค้าสามารถกระทำโดยเสรีมากขึ้น ทำให้การค้ามีการขยายตัวทั้งชนิดสินค้า และปริมาณ (สันติ, 2521: 53, ชูวิทย์, 2543: 64)

ตึกถาวรหรืออาคารพาณิชย์ (Shop House) ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์คือ ชั้นล่างใช้สำหรับประกอบกิจกรรมการค้าส่วนชั้นบนใช้เป็นที่อยู่อาศัย ด้านหน้าอาคารรับจากขอบถนนเล็กน้อย รูปแบบอาคารมีลักษณะแคบและยาวมีการใช้ผนังร่วมกันและเชื่อมต่อกันด้วยระเบียงหรือแนวนผนังด้านหน้าอาคารวางตามแนวนอนภายในย่านการค้า (Davison, 2015: 14) ตึกถาวรเริ่มสร้างขึ้นในแถบชายฝั่งทางตอนใต้และตะวันออกของจีน 5 แห่ง ได้แก่ ซ่างไห่ (เซี่ยงไฮ้) กว่างโจว เซี่ยเหมิน หนิงปอ และฝูโจว เป็นสถาปัตยกรรมที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมตะวันตก กับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทางภาคใต้ของจีน ทำให้เกิดเป็นรูปแบบอาคารที่มีการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยและสอดคล้องกับบริบทสภาพแวดล้อม ทั้งในด้านกายภาพและด้านสังคมวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน (วารุณี, 2558: 77) เมื่อมีการอพยพของชาวจีนสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยปัจจัยภายในประเทศ เช่น ปริมาณประชากรมากเกินไป ส่งผลต่อพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอ หรือเกิดสงครามส่งผลให้เกิดการอพยพทางวัฒนธรรมไปยังพื้นที่ที่ไปตั้งถิ่นฐานด้วย เช่น สิงคโปร์ ปีนัง และกระจายไปทั่วแหลมมาลายู

ตึกแถวในประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนโพ้นทะเลมีการปลูกสร้างบ้านแบบจีนจำนวนมาก โดยมีการก่อสร้างแบบก่ออิฐผสมไม้ มีรูปแบบหลังคาและกระเบื้องแบบจีน และยังพบว่าได้มีการก่อสร้างบ้านที่อยู่อาศัยของเจ้าสัว หรือเจ้าภานายาการของชาวจีนหลายหลัง รวมถึงบ้านพักของชาวจีนชั้นกลางและกรรมกร กุฏิจะสร้างเป็นเรือนแถวหรือห้องแถว มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น (ส.ธรรมวิริยะ, 2530: 324) กระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ภายหลังสนธิสัญญาเบารูจิง เป็นผลทำให้เกิดการปรับปรุงเมืองตามแบบอย่างตะวันตก ตึกแถวจึงถือเป็นตัวแทนรูปแบบกายภาพของชุมชนเมืองในประเทศไทย ซึ่งถูกหยิบยืมรูปแบบการสร้างอาคารประเภทนี้มาจากเมืองสิงคโปร์ และค่อยๆ พัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามสภาวะทางเศรษฐกิจสังคมจนถึงปัจจุบัน รูปแบบการก่อสร้างในยุคแรกพยายามสร้างให้ดูเป็นตึก แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นการก่ออิฐหุ้มโครงสร้างไม้ เนื่องจากงานก่อสร้างส่วนใหญ่ยังคงต้องอาศัยช่างและแรงงานชาวจีนเป็นสำคัญ (ชูวิทย์, 2543: 118-119; วิมลสิทธิ์ และคณะ, 2536: 17-19) ลักษณะเด่นของตึกแถวในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง สมัยต้นรัชกาลที่ 5 พบว่าเป็นอาคารชั้นเดียว ชั้นครึ่งและสองชั้น มีโครงสร้างผนังรับน้ำหนัก โครงสร้างภายในเป็นโครงสร้างไม้ เช่น คาน ตง พื้น และโครงหลังคา วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผา ส่วนใหญ่เป็นชนิดไม่เคลือบทรงหลังคาเป็นจั่วและปั้นหยา ไม่ค่อยมีลวดลายประดับ วัสดุและช่างฝีมือยังคงอาศัยแบบอย่างของจีนมากกว่าแบบฝรั่ง งานปูนปั้นได้รับอิทธิพลจากจีนค่อนข้างมาก เนื่องจากการติดต่อด้านค้าขายอย่างใกล้ชิดในรัชกาลก่อนๆ ต่อมาถึงมีลวดลายตามแบบศิลปะตะวันตกมากขึ้น โดยได้รูปแบบมาจากตึกแถวสิงคโปร์ ชาว และปิ่นง (ชูวิทย์, 2543: 121-122)

โดยเฉพาะรูปแบบที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะทางเดินมีหลังคาคลุม หรือเรียกอีกอย่างว่า อาเซต (Arcade, Covered Walkways) เป็นลักษณะรูปแบบที่อยู่อาศัยของทางตอนใต้ของจีน เช่น ในมณฑลกุ้ยโจว (Guizhou) หรือมณฑลกว่างตุ้ง (Guangdong) (หวัง ฉีจวิน และ จิง ฉีหมิน แปลโดยวารุณี, 2547: 49) ที่เรียกว่า “ฉีโหลว” (Qilou) ถือเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากการผสมผสานกับรูปแบบตะวันตก มีต้นกำเนิดในตอนใต้ประเทศจีนสร้างขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ซิงหรือในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 เป็นรูปแบบที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งก็รวมถึงประเทศไทยอีกด้วย (วารุณี, 2558: 76-77)

ภาพที่ 1 แสดงภาพตึกแถวแบบฉีโหลว” (Qilou) หรือทางเดินด้านหน้ามีหลังคาคลุม
ที่มา: เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561 เข้าถึงได้จาก <https://bluelapisroad.wordpress.com>

พัฒนาการตึกแถวเมืองอุบลราชธานี ก่อน-หลังการมาของเส้นทางรถไฟ

ตึกแถว ถือเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมที่ช่วยสะท้อนพลวัตของความเป็นย่านหรือสังคม ซึ่งเรียกอีกอย่างคือกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) และความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ที่สะท้อนผ่านปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ดังเช่น ตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าอุบลราชธานี

ถือเป็นจุดเริ่มต้นอาคารพาณิชย์หรือตึกแถว ก่อนที่จะกระจายไปตามหัวเมืองที่สำคัญต่างๆ ด้วยความเป็นศูนย์กลาง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองในอดีต อีกทั้งอุบลฯเป็นเมืองที่ติดแม่น้ำสายสำคัญอย่างแม่น้ำมูลที่เชื่อมต่อไปยังเมืองต่างๆ และเชื่อมโยงถึงแม่น้ำโขงซึ่งถือเป็นเส้นทางการคมนาคมและการค้าที่สำคัญ และปัจจุบันยังพบตึกแถวในยุคแรกหลงเหลืออยู่บ้าง เช่น ตึกดิน ตึกไม้ชั้นเดียวและสองชั้น หรือตึกก่ออิฐถือปูนรูปแบบจีนผสมตะวันตก (ระลึก, 2557: 43)

รูปแบบตึกแถวก่อนการมาถึงของเส้นทางรถไฟนั้นมักสร้างเป็นตึกแถวชั้นเดียวอยู่ไม่ห่างจากลำน้ำมูลหรือเรือนแพริมน้ำ เพราะต้องอาศัยลำน้ำเพื่อการดำรงชีวิตและใช้คมนาคมขนส่งหรือค้าขาย มีรูปแบบที่เรียบง่ายใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น พบมากที่อำเภอพิบูลมังสาหารและอาคารย่านถนนพรหมราชใกล้วัดกลาง ซึ่งลักษณะการก่อสร้างนั้นเป็นอาคารก่อด้วยอิฐดินดิบที่ทำมาจากส่วนผสมของดินเหนียว แกลบ ฟางข้าว น้ำอ้อย และยางบง โดยส่วนผสมทั้งหมดจะต้องผ่านกรรมวิธีนวดให้เข้ากันแล้วนำมาปั้นเป็นก้อนสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมื่อดากแดดจนแห้งแล้วจึงนำไปก่อเป็นผนังอาคารโดยฉาบด้วยดินโคลน ใช้ปูนขาวผสมน้ำอ้อยกับยางบงฉาบทับลงบนผนังอิฐ จะช่วยให้ผนังอาคารมีความคงทนยิ่งขึ้น ส่วนหลังคานิยมใช้ไม้ที่ยังมีเปลือกไม้ติดอยู่ และเหนื้อมีไม้แป้นิยมใช้ไม้ไผ่ปูทับด้วยดินเหนียวก่อนแล้วจึงมุงด้วยสังกะสี (คณะกรรมการจัดทำหนังสืออุบลราชธานี 200 ปี, 2535: 86-87)

หลังจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการขยายอำนาจการปกครองมายังหัวเมืองลาวกาว พร้อมทั้งแต่งตั้งข้าหลวงมาปกครอง ในปี พ.ศ. 2433 ถือเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อรูปแบบและพัฒนาการของตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าอุบลราชธานี โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้พยายามเปลี่ยนแปลงไปในแบบสมัยใหม่มากขึ้น เช่น ระบบการศึกษา สาธารณูปโภค การตำรวจ การคมนาคมและกระบวนการยุติธรรม เป็นผลให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีตามแบบกรุงเทพฯ เข้ามาผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงมีการพัฒนาระบบคมนาคมที่มีการตัดถนนเพิ่ม จึงส่งผลให้มีตลาดร้านค้าเพิ่มตามมา (คณะกรรมการจัดทำหนังสืออุบลราชธานี 200 ปี, 2535: 35) อีกทั้งปัจจัยจากพ่อค้ากลุ่มต่างๆ เดินทางมาค้าขาย เช่น พ่อค้าชาวตะวันตก พ่อค้าชาวกุลา และพ่อค้าชาวจีน หรือแม้แต่กลุ่มกุลีชาวญวนคอยรับจ้างขนส่งสินค้าระหว่างท่าเรือ และตลาด ซึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งเมืองอุบลราชธานีจากภัยสงคราม ส่งผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนที่เริ่มเข้ามาจับบทบาทต่อสภาพเศรษฐกิจ และมีความได้เปรียบพ่อค้าชาวตะวันตกและนายฮ้อยชาวกุลา ในเรื่องเรือค้าและการตั้งถิ่นฐานและได้มีการก่อตัวของย่านการค้าหรือตลาด โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดเส้นทางรถไฟหลวงจากกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมาที่สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2443 (ประวิทย์ และภูเดช, 2556: 1-2, ธัญชัย, 2550: 142-153)

จนกระทั่งเส้นทางรถไฟถึงอุบลราชธานีก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2473 (ในรัชกาลที่ 7) ปลายทางอยู่ที่อำเภอวารินชำราบ ซึ่งการมาถึงของเส้นทางรถไฟส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง กล่าวคือมีความสะดวกในการขนส่งสินค้าหรือชนิดของสินค้าที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะสินค้าเข้ามาในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี มีสินค้าแปลกใหม่ ไกลถึงยุโรปเข้ามาวางขาย อีกทั้งเกิดการขยายตัวของชุมชนชาวจีน เกิดตลาดและกลายเป็นชุมชนการค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะตามสถานีรถไฟใหญ่ๆ มีร้านค้า โกดังเก็บสินค้า โรงสีไฟขนาดใหญ่ โรงงานฟอกหนัง โรงแรม โรงภาพยนตร์ ซึ่งแน่นอนย่อมมีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้นตามมาด้วยเช่นกัน (สุวิทย์, 2549: 494, 2551: 35, 37)

ภาพที่ 2 แสดงภาพตึกแถวในยุคแรกภายในย่านเมืองเก่าอุบลราชธานี จากซ้าย: ตึกแถวดินชั้นเดียว, ตึกแถวครึ่งอิฐครึ่งไม้ และตึกแถวก่ออิฐสองชั้น

อาคารตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหาบนถนนหลวง

ชุมชนหรือย่านค้าขายในอดีต มักมีจุดเริ่มต้นจากการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ รวมถึงถนนหลวงย่านการค้าเก่าที่เคยรุ่งเรืองแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี จุดเริ่มจากท่าตลาด ซึ่งเป็นท่าน้ำริมแม่น้ำมูล ตัดเลียบข้างตลาดหลวงเดิมขึ้นไปทางด้านทิศเหนือของย่าน จากการวิเคราะห์ร่องรอยทางประวัติศาสตร์พบว่าบริบทภายในย่านถนนหลวงมีองค์ประกอบสำคัญของเมืองในอดีต เช่น กลุ่มศาสนสถานอย่าง วัดหลวงที่เป็นวัดแห่งแรกตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลสร้างขึ้นในสมัยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) รูปแบบการก่อสร้างเลียนแบบศิลปะแบบหลวงพระบาง (ธีระ, 2545: 22-23) ศาลเจ้าพุทธกัณฑ์ที่เป็นศูนย์รวมของกลุ่มชาวจีน พื้นที่ตั้งคุ้มโฮงเจ้านาย ทำน้ำ ตลาด พื้นที่ชุมชน รวมถึงเส้นทางสัญจรภายในย่าน ซึ่งบางส่วนยังคงดำรงอยู่ถึงปัจจุบันและสามารถสะท้อนถึงภาพในอดีตของย่านได้อย่างชัดเจน รวมถึงพบกลุ่มตึกแถว เช่น ตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา แบบมีอาเขต ถือเป็นตึกที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่เหลืออยู่ภายในย่าน สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะอาคารวางตามแนวเหนือ-ใต้ โดยหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก โครงสร้างผนังด้านสกัดรับน้ำหนักก่ออิฐดินเผา รูปแบบมีอาเขต มีระเบียงไม้บนบริเวณด้านหน้าอาคารชั้นสอง หลังคาทรงจั่วแบบจีน

สำหรับปัจจัยทางสังคมอย่างกลุ่มผู้อพยพย้าย พบว่า มีทั้งหมด 4 รุ่น ด้วยกัน สันนิษฐานว่า สร้างและต่อเติมโดยก๋งต๊อบ แซ่เล่า (พ.ศ. 2417 - 2500) ซึ่งเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากฮั่วเถา¹ ในสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายในสมัยศักดินาของจีน มูลเหตุหรือแรงจูงใจในการอพยพของก๋งต๊อบ เนื่องจากในสมัยปลายยุคราชวงศ์ชิงเกิดปัญหาการเมืองภายใน มีการรุกรานจากชาติตะวันตก โดยการบังคับให้เปิดพื้นที่เมืองท่าสำคัญเพื่อให้ชาวตะวันตกเข้ามาตั้งบ้านเรือนและประกอบกิจการ หรือปัญหาสงคราม เป็นต้น (วารุณี, 2558: 76) จึงทำให้เกิดการอพยพออกจากพื้นที่ของชาวจีนโพ้นทะเลไปยังพื้นที่ต่างๆ ภายในภูมิภาคอื่นๆ รวมถึงประเทศไทย โดยตึกแถวกรณีศึกษามีการก่อสร้าง 2 ครั้ง ในการศึกษาจึงมีการวิเคราะห์ปัจจัยเชื่อมโยงต่างๆ ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงในการก่อสร้างทั้ง 2 ช่วงเวลาดังนี้

¹ ชานโถวหรือฮั่วเถาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกว่างตุงหรือกว่างตุงอยู่ตอนใต้สุดของประเทศจีน ซึ่งมีพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเล ส่งผลให้การคมนาคมและเศรษฐกิจได้รับการพัฒนา และมีท่าเรือค้าขายกับต่างประเทศรวมถึงมีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อน

ภาพที่ 3 1) แสดงบริบทของย่านถนนหลวงในยุคแรก 2) แสดงตำแหน่งของตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา

การก่อสร้างช่วงที่ 1

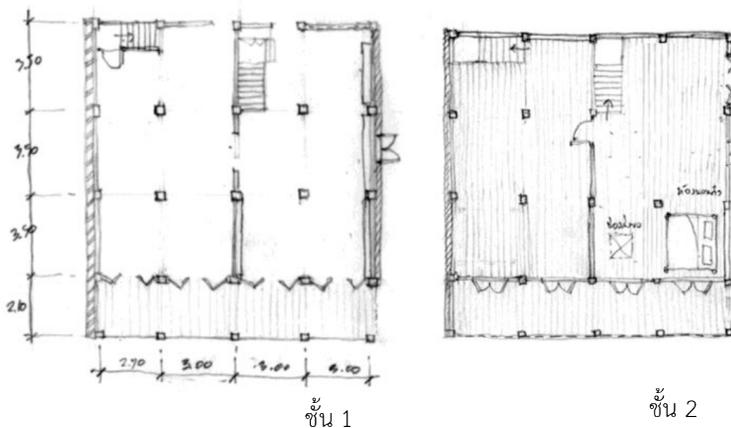
รูปแบบการก่อสร้างเป็นตึกแถว 2 ชั้น 4 คูหา แบบมีอาเขต มีระเบียบไม้บริเวณชั้นสอง หลังคาทรงจั่วแบบจีน โครงสร้างไม้รับหลังคา วัสดุผนังรับน้ำหนักเป็นผนังอิฐดินเผาแล้วฉาบด้วยปูนขาว เสาค้ำหน้าบริเวณที่เป็นอาเขตเป็นไม้ วัสดุผนังเดิมสันนิษฐานว่าเป็นกระเบื้องดินเผา เสาค้ำหน้า (อาเขต) เป็นเสาไม้ส่วนเสาภายในอาคารเป็นเสาก่ออิฐดินเผา พื้นปูด้วยกระเบื้องดินเผาแบบพื้นบ้านรูป 6 เหลี่ยม ลวดลายการตกแต่งมีทั้งปูนปั้นบริเวณเหนือประตูทางออกระเบียบบริเวณชั้น 2 การแกะสลักไม้บริเวณเครื่องหลังคาและระเบียบมีความหมายคติความเชื่อแบบจีน ซึ่งมาจากบทกวีโดย หวัง จื่อห้วน ในสมัยราชวงศ์ถัง ที่มีความหมายว่า ให้มองการณ์ไกล กล้าได้กล้าเสีย (วารุณี, 2558: 156) ส่วนโครงสร้างไม้บางส่วนมีการแกะสลักด้วยความประณีตและสะท้อนเอกลักษณ์แบบจีน เช่น ส่วนปิดปลายชื่อไม้ที่แกะสลักเป็นอักษรมงคลของจีน เป็นต้น

จากรูปแบบและเทคนิคการสร้างของตึกแถวที่ปรากฏขึ้นในช่วง 4 คูหาแรก ได้แนวคิดจากการก่อสร้างแบบจีน อย่างเช่น โครงสร้างผนังรับน้ำหนัก ที่มีลักษณะของตัวอาคารก่อด้วยอิฐดินดิบที่ทำมาจากส่วนผสมของดินเหนียว แกลบ ฟางข้าว น้ำอ้อย และยางบง ผสมปั้นเป็นก้อนสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตากแดดจนแห้งแล้วจึงนำมาก่อ โดยสอดด้วยดินโคลน ใช้ปูนขาวผสมน้ำอ้อยกับยางบงฉาบทับเพื่อความคงทน (คณะกรรมการดำเนินงานฯ, 2535: 87) ซึ่งในประเทศจีนการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็พบว่า เทคนิคดินอัด (Rammed Earth) หรือดินกระทุ้งมีส่วนผสม

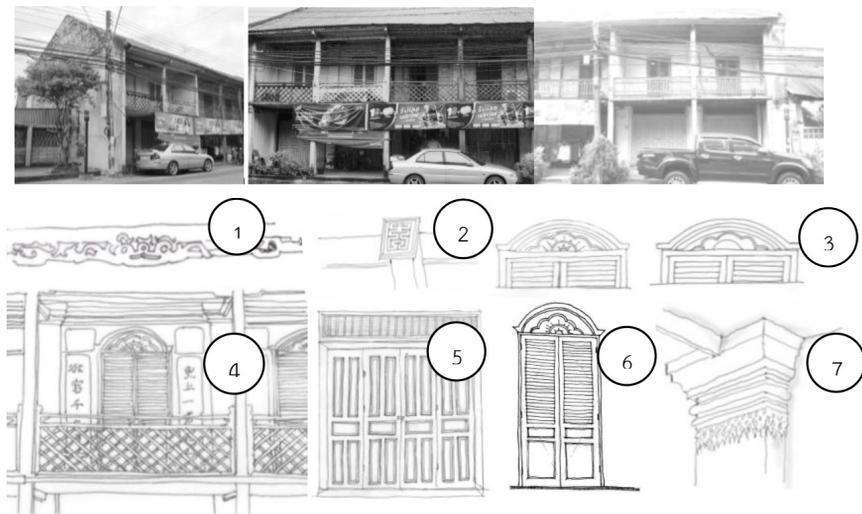
ระหว่างปูนขาว โคลน ทราย รวมถึงสัดส่วนของข้าวเหนียว และน้ำตาลอ้อย ซึ่งวิธีการดังกล่าวทำให้มีความทนทาน
ยังเป็นวิธีการหรือเทคนิคการก่อสร้างในอดีต หรือรูปแบบอาคารแบบมีอาเขต (หวัง และจิง, 2547)

ส่วนประดับตกแต่งในช่วงแรกสะท้อนอิทธิพลจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม เช่น ลวดลายปูนปั้นอักษร
จีนที่สะท้อนถึงคติความเชื่อโช้ยต์ในการดำเนินชีวิต (รายละเอียดตามภาพด้านล่าง) ซึ่งเทคนิคการก่อสร้างดังกล่าวเกิด
จากฝีมือช่างชาวเวียดนามที่ช่วงหนึ่งเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกอย่างฝรั่งเศส จึงทำให้มีความชำนาญลวดลายปูน
ปั้น หรืออิทธิพลจากช่างเมืองหลวงที่มาพร้อมกับเจ้านายที่มาเป็นข้าหลวงประจำตามหัวเมืองต่างๆ เช่น ช่างชาวจีน
ที่มีความถนัดงานไม้สังเกตจากการฉลุลวดลายต่างๆ เช่นลวดลายแกะสลักไม้เชิงชาย หรือส่วนปิดปลายช่อไม้เป็น
เอกลักษณ์แบบศิลปะจีน เป็นต้น

ในการแบ่งพื้นที่ใช้งานในการก่อสร้างช่วงที่ 1 ใน 4 คูหา บริเวณชั้น 1 เน้นการค้าขาย ส่วนบริเวณชั้น 2 ใช้
เป็นที่อยู่อาศัยและเก็บสินค้าซึ่งเกิดจากมีช่องขนถ่ายสินค้าบริเวณฝ้าชั้น 1 ในบริเวณห้องด้านหน้าคูหาที่ 3 ด้วยลักษณะ
ครอบครัวยังมีสมาชิกจำนวนมากและกิจกรรมการค้า โดยประเภทของสินค้าในช่วงแรก คือ ประเภทโคไฟ ตะเกียง
และน้ำหอม การแบ่งพื้นที่ใช้สอยซึ่งมีความเชื่อมโยงกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม อย่างการเข้ามาของกลุ่มพ่อค้ากลุ่ม
ต่างๆ เช่น พ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาเป็นสินค้าที่นำเข้ามาเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น น้ำหอม กาแฟ สบู่ และของใช้ต่างๆ
รวมถึงพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาจับตลาดด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการขยายอำนาจการปกครองเมือง
อุบลราชธานีได้เปลี่ยนเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น ซึ่งเกิดจากนโยบายทางเศรษฐกิจจากสยาม และอิทธิพลจากการล่า
อาณานิคมของตะวันตกโดยการเข้ามาเผยแผ่ศาสนาและใช้เมืองอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลาง (ธนัญชัย, 2550: 106-108)
ซึ่งเป็นช่วงผูกขาดเศรษฐกิจ ชาวจีนมีฐานะเป็นพ่อค้าคนกลางพ่อค้ารายย่อย โดยเฉพาะกิจการค้าข้าวที่ได้รับการ
สนับสนุนจากสยาม ประกอบการค้าทั้งภายใน และระหว่างภูมิภาค กิจการที่เกิดขึ้นตามมา เช่น โรงสีข้าว หรือ กิจการ
เรือกลไฟเพื่อการขนส่ง เป็นต้น

ภาพที่ 5 ผังการใช้งานช่วงแรกสร้างสันนิษฐานว่าสร้างช่วงรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 6 รูปแบบการก่อสร้างช่วงแรก จำนวน 4 คูหา

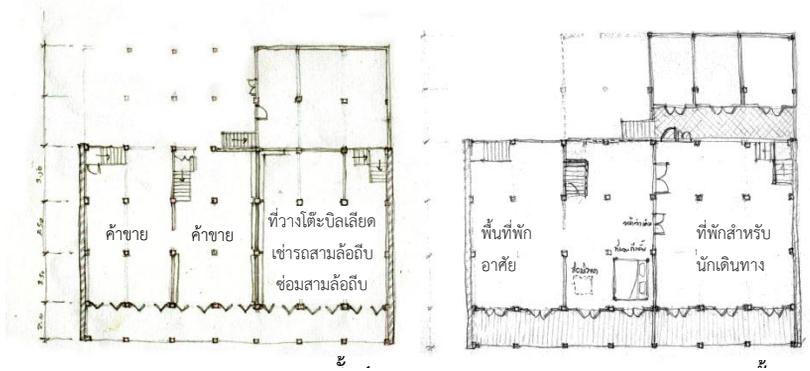
1. ลวดลายแกะสลักไม้เชิงชาย 2. ส่วนปิดปลายชื่อไม้เป็นเอกลักษณ์แบบศิลปะจีนอย่างชัดเจนเป็นอักษรมงคลของจีน
3. ลวดลายปูนปั้นรูปดอกเหมยเหนือบานประตูชั้นบน บนระเบียงชั้น 2
4. ลวดลายปูนปั้นอักษรจีนข้างประตู ซึ่งมาจากบทกวีโดย หวัง จื่อห้วน ในสมัยราชวงศ์ถัง ที่มีความหมายว่า
 ให้มองการณ์ไกล กล้าได้กล้าเสีย (ที่มา: วาดใหม่โดยอ้างอิงจาก วารุณี, 2558: 156)
5. ประตูบานเฟี้ยมไม้ลูกฟัก 6. ลักษณะประตูบานเปิดลูกฟักและบานเกล็ดไม้ และ
7. ลักษณะหัวเสาภายในคูหาเป็นแบบปูนปั้นแบบตะวันตกผสมจีน

การก่อสร้างช่วงที่ 2

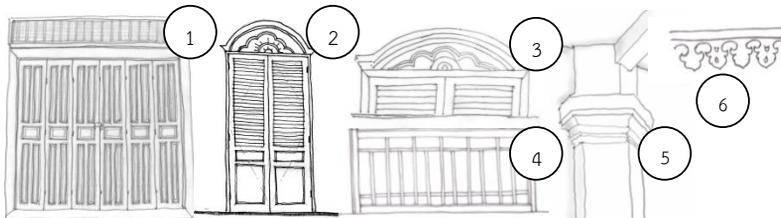
การก่อสร้างช่วงที่ 2 เพิ่มอีก 3 คูหา รูปแบบการก่อสร้างยังคงมีความต่อเนื่องจากช่วงแรกคือ เป็นตึกแถว 2 ชั้นโครงสร้างหลังคาทรงจั่วแบบจีน มีระเบียงบริเวณ ชั้น 2 มีอาเขต และยังคงลวดลายปูนปั้นเหนือซุ้มประตู ส่วนงานแกะสลักไม้มีความปราณีตลดลง นอกจากนั้นยังพบเทคนิคและการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างที่มีความหลากหลาย เช่น คอนกรีต เหล็กเส้น หรือ สังกะสี

ปัจจัยหลักที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการก่อสร้างเพิ่มอีก 3 คูหา คือการพัฒนาคมนาคมเส้นทางรถไฟหลวงสายนครราชสีมาถึงอุบลราชธานีได้สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2473 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 ใช้เวลาในการสร้าง 39 ปี ซึ่งปลายทางอยู่ที่อำเภอวารินชำราบ ห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานีประมาณ 5 กิโลเมตร ส่งผลต่อการคมนาคมทางน้ำมีความคึกคักมากขึ้น โดยเฉพาะการข้ามฝั่งบริเวณที่มีบริการเรือแจวรับส่งผู้โดยสารจาก ท่าจวน ท่าอุปราชา ไปยังหาดสวนยา ฝั่งวารินชำราบ รวมถึงมีเรือกลไฟออกจาก ท่ากวาดตุง ล่องตามลำแม่น้ำมูลไปทางทิศตะวันออกไปยังอำเภอพิบูลมังสาหาร และท่าบ่อแวง ไปตามแม่น้ำลำเซบก อำเภอตระการพืชผล (สุรพล, ม.ป.ป.: 44) รถไฟสายนี้ ได้เปลี่ยนจากเน้นเป้าหมายด้านยุทธศาสตร์ (รถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา) มาเน้นเป้าหมายเพื่อเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ส่งผลต่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าที่มีความหลากหลายแปลกใหม่และมีจำนวนมากขึ้น อีกทั้งยังทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนย่านการค้าของชาวจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีร้านค้า โกดังเก็บสินค้า โรงสีขนาดใหญ่ โรงงานฟอกหนัง โรงนม โรงภาพยนตร์ เป็นต้น (สุวิทย์, 2549: 494; สมภาพ, 2536: 126)

จากปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าว เพื่อรองรับความเจริญทางเศรษฐกิจและผู้คน que เข้ามาภายในย่าน เป็นจำนวนมากทำให้สร้างเพิ่มอีก 3 คูหา โดยภายใน 3 คูหา มีการแบ่งพื้นที่การใช้งาน คือ ได้เปิดเป็นที่พักสำหรับ นักเดินทางหรือโรงแรม สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญที่มาพร้อมกับการคมนาคมที่สะดวก และสอดคล้องไปถึงการ เปิดกิจการสามล้อถีบรับจ้าง ให้เช่าซ่อมสามล้อ และพื้นที่ด้านล่างใช้วางโต๊ะบิลเลียด (ภาพผังการใช้งานในภาพที่ 7) หรือบางคูหาเปิดเป็นร้านขายปืนยุธภัณฑ์ (สะกดตามป้ายเดิม) ตะเกียงล่าสัตว์ อีกทั้งลักษณะโครงสร้างของกรอบคร้ว ขยายใหญ่ขึ้นรุ่นลูกเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการค้า ทำให้การเพิ่มพื้นที่อยู่อาศัยและรองรับกิจกรรมการค้า

ภาพที่ 7 ผังการใช้งานช่วงที่ 2 (กังวระ ที่ปิววัฒน์)

ภาพที่ 8 การสร้างช่วงที่ 2 เพิ่มอีก 3 คูหา

1. ประตูบานเฟี้ยมไม้ลูกฟัก 2. ลักษณะประตูบานเปิดลูกฟักและบานเกล็ดไม้
3. ลวดลายปูนปั้นรูปดอกเหมยเหนือบานประตูชั้นบน บนระเบียงชั้น 2
4. ราวระเบียงบริเวณชั้น 2
5. หัวเสาอู่มุมรูปทรงหกเหลี่ยม และ 6. ลวดลายแกะสลักไม้เชิงชาย

ในปี พ.ศ. 2473 เป็นปีที่เปิดบริการรถไฟ ส่งผลต่อสภาพทางเศรษฐกิจทำให้มีความมั่งคั่งของพ่อค้าชาวจีน และเกิดกิจการเด่นๆ เช่น โรงสีไฟ โรงสีข้าว การรับซื้อของป่า ฟ้าไร่ รวมถึงมีการสะสมทุนจากการค้าขายกับกองทัพ

ญี่ปุ่น และหลังจากเปิดใช้รถไฟหนึ่งปีได้ทำการตั้งสมาคมชื่อ อุบลวานิชสมาคมขึ้น ในปี พ.ศ. 2474 โดยมีวัตถุประสงค์ส่งเสริมความรู้ด้านธุรกิจการค้าการกุศลสาธารณะต่างๆ (สุริดา และคณะ 2559: 182, 184) ด้วยปัจจัยดังกล่าวทำให้ชาวจีนมีโอกาสในการสร้างฐานะในเมืองอุบลราชธานีมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการพยายามเพิ่มพื้นที่การใช้งานและเปิดกิจการเพื่อรองรับสภาพเศรษฐกิจของย่านที่มีความเจริญจากการมาถึงของเส้นทางรถไฟสายนครราชสีมาถึงอุบลราชธานี

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบรูปแบบ เทคนิคหรือวัสดุการก่อสร้างของทั้ง 2 ช่วง

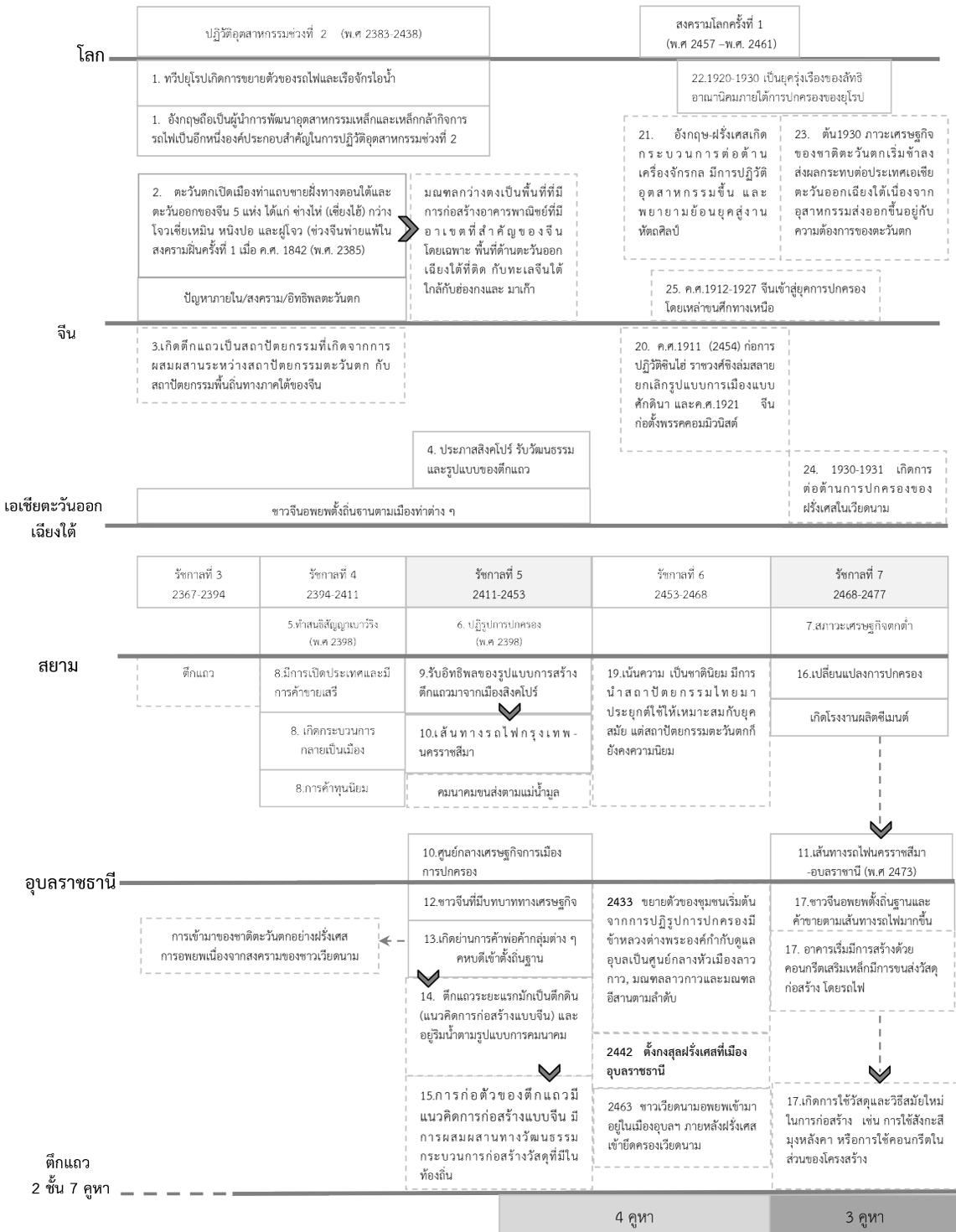
ลักษณะที่ปรากฏ	การก่อสร้างช่วงที่ 1	การก่อสร้างช่วงที่ 2
รูปแบบ	โครงสร้าง : ตึกแถว 2 ชั้นจำนวน 4 คูหา แบบมีอาเขต มีระเบียงไม้บริเวณชั้นสอง หลังคา : ทรงจั่วแบบจีน โครงสร้างไม้รับหลังคา	โครงสร้าง : ตึกแถว 2 ชั้นจำนวน 3 คูหา แบบมีอาเขต มีระเบียงไม้บริเวณชั้นสอง หลังคา : ทรงจั่วแบบจีน
วัสดุ	ผนัง : รับน้ำหนักเป็นผนังอิฐดินเผาแล้วฉาบด้วยปูนขาว โครงสร้าง : หลังคาและเสาด้านหน้าเป็นไม้ วัสดุผนังเดิมสันนิษฐานว่าเป็นกระเบื้องดินเผา เสาด้านหน้า (อาเขต) เป็นเสาไม้ส่วนเสากลางในอาคารเป็นเสาอิฐก่ออิฐดินเผาหุ้ม โครงสร้างไม้ รูปทรงสี่เหลี่ยมหัวเสาขอมุม พื้น : ปูด้วยกระเบื้องดินเผาแบบพื้นบ้านรูป 6 เหลี่ยม	ผนัง : รับน้ำหนักเป็นผนังอิฐถือปูน โครงสร้าง : ตัวอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาและเสาด้านหน้าเป็นไม้ วัสดุผนังเป็นสังกะสี เสาด้านหน้า (อาเขต) เป็นเสาไม้ส่วนเสาด้านในเป็นเสาก่ออิฐหุ้มโครงสร้างไม้ รูปทรงหกเหลี่ยมหัวเสาปูนปั้นแบบตะวันตกผสมจีน พื้น : ปูกระเบื้องดินเผา ปัจจุบันเป็นเซรามิก
เทคนิค	การก่อผนังหนาเนื่องจากใช้เป็นโครงสร้างรับน้ำหนัก ลดทลายการตกแต่ง : ลดทลายปูนปั้น บริเวณเหนือประตูทางออกกระเบื้องบริเวณชั้น 2 รูปแบบ : เครื่องหลังคาและระเบียงมีการแกะสลักไม้อย่างพิถีพิถันและมีความหมายเชิงคติความเชื่อแบบจีน ส่วนโครงสร้างไม้มีความโค้งมนและบางส่วนทำเขาหรืองอนเดินเส้น	การก่อผนัง : หนาเนื่องจากใช้เป็นโครงสร้างรับน้ำหนัก ลดทลายการตกแต่ง : ลดทลายปูนปั้น บริเวณเหนือประตูทางออกกระเบื้องบริเวณชั้น 2 รูปแบบ : รูปแบบมีความต่อเนื่องจากการก่อสร้างในช่วงที่ 1 หากแต่มีความปราณีตน้อยลง

จากตารางสรุปรูปแบบและเทคนิคกระบวนการก่อสร้างทั้ง 2 ช่วงพบความเหมือนและแตกต่างทั้งในรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างตามปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ สิ่งที่เหมือน คือ รูปแบบที่มีความต่อเนื่องของทั้ง 2 ช่วง เช่น ลักษณะรูปแบบตึกแถว 2 ชั้นแบบมีอาเขต หลังคาทรงจั่วแบบจีน หรือส่วนประดับตกแต่งบางส่วน เช่น ลายปูนปั้นลายรูปดอกเหมยเหนือบานประตูชั้นบน รวมถึงลดทลายงานแกะสลักไม้เชิงชาย เป็นต้น ส่วนความแตกต่างของทั้ง 2 ช่วงของการก่อสร้างที่เห็นได้ชัดเจนคือเทคนิคและกระบวนการก่อสร้าง โดยเฉพาะการเลือกใช้วัสดุที่เกิดจากกระบวนการผลิตในระบบอุตสาหกรรม เช่น คอนกรีต สังกะสี หรือโลหะ จะเห็นได้จากการสร้างต่อเติมใน 3 คูหาซึ่งเป็นวัสดุที่มาพร้อมกับการคมนาคมที่มีความสะดวกอย่างเส้นทางรถไฟ

ปัจจัยและการเชื่อมโยงการก่อตัวและเปลี่ยนแปลงของตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา พบว่าเกิดจากหลายปัจจัยที่ส่งผล ทั้งมิติทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง การอพยพวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานที่สะท้อนผ่านงานสถาปัตยกรรม โดยสามารถสรุปความเชื่อมโยงตามช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ภายใต้อิทธิพลของทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อุบลฯ ในตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหาบริเวณแหล่ง จังหวัดอุบลราชธานี
กิตติคุณท์ ประสพภูมิ และ วาสุณี ทวีจ

ภาพที่ 9 แสดงความเชื่อมโยงปัจจัยต่อการก่อตัวและการเปลี่ยนแปลงของตึกแถวกรณีศึกษา ตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา

ผลการศึกษา

จากวัตถุประสงค์การศึกษาสามารถค้นพบปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ เทคนิคการก่อสร้างวัสดุ ทั้งก่อนและหลังการมาของทางรถไฟ ผ่านตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา บนถนนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีนั้นพบว่า มีหลายปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงทั้งมิติทางกายภาพของตึกแถวและมิติทางสังคม เศรษฐกิจภายในย่านรวมถึงกลุ่มผู้อยู่อาศัย โดยในการก่อสร้าง 4 คูหาแรกรูปแบบและแนวคิดในการก่อสร้างต่างได้จากการพบทางวัฒนธรรมของชาวจีนเป็นหลัก เช่น โครงสร้างผนังรับน้ำหนักที่มีความหนาของผนังอิฐดินเผาแล้วฉาบด้วยปูนขาว หลังคาทรงจั่วแบบจีน รูปแบบอาคารแบบมีอาเขต หรือทางเดินที่มีหลังคาครอบซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดจากการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ส่วนประดับตกแต่งที่สะท้อนถึงคติความเชื่อยึดมั่นในการดำรงชีวิต เป็นต้น ส่วนเทคนิคการก่อสร้างมีความผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน คือ ลวดลายปูนปั้นเกิดจากฝีมือช่างชาวเวียดนาม เนื่องจากเวียดนามเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสและเกิดการอพยพเข้ามาในเมืองอุบลราชธานีเป็นจำนวนมาก หรืองานแกะสลักไม้ที่สันนิษฐานว่าเกิดจากกลุ่มช่างหลวง หรือช่างชาวจีนที่เกิดจากปัจจัยทางการเมืองการปกครอง ซึ่งเมืองอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น กลุ่มช่างจากสยามที่มาพร้อมกับกลุ่มช่างหลวงที่ได้นำแนวคิดมาใช้กับส่วนประดับตกแต่ง โดยเฉพาะงานแกะสลักไม้ลวดลายต่างๆ รวมถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวจีนมีบทบาทสำคัญทางด้านการค้าเป็นทั้งพ่อค้าคนกลาง หรือพ่อค้ารายย่อย สะท้อนให้เห็นศักยภาพในการก่อสร้างตัว อีกทั้ง ด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ที่เป็นเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำมูลซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักในการใช้ในการคมนาคมขนส่งซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำสายสำคัญอื่นๆ เช่น แม่น้ำโขง หรือเชื่อมต่อกับเมืองทำการค้าสำคัญทั้งในและนอกภูมิภาค ด้วยองค์ประกอบต่างๆ ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่สะท้อนความเป็นเมืองการค้า เกิดกลุ่มอาคารที่รองรับสภาพเศรษฐกิจและมีลักษณะเฉพาะด้วยปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ส่วนการก่อสร้างเพิ่มเติม 3 คูหาในช่วงที่ 2 ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างในช่วงหลังจากเปิดใช้เส้นทางรถไฟสายนครราชสีมาถึงอุบลราชธานีปลายทางที่อำเภอวารินชำราบในปี พ.ศ. 2473 ส่งผลให้อำเภวารินชำราบเกิดย่านการค้าในบริเวณย่านสถานีรถไฟด้วยเช่นกัน ปัจจัยทางด้านการพัฒนาคมนาคม ส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจภายในย่านมีความคึกคักมากขึ้น เกิดการอพยพของชาวจีนตามเส้นทางรถไฟ นอกจากนั้นยังรวมไปถึงรูปแบบสินค้าที่มีความหลากหลายและจำนวนมาก รวมถึงวัสดุก่อสร้าง ซึ่งจากรูปแบบช่วงที่ 2 มีความต่อเนื่องจาก 4 คูหาแรก เช่น รูปแบบอาคาร 2 ชั้นแบบมีอาเขต หลังคาทรงจั่วแบบจีน ลวดลายส่วนประดับบางส่วน เช่น ลวดลายปูนปั้นรูปดอกเหมยเหนือประตูระเบียงชั้น 2 แต่สิ่งที่แตกต่างคือการเลือกใช้วัสดุก่อสร้าง เช่น คอนกรีต สังกะสี เหล็กเส้นหรือ ลวดลายบางอย่าง เช่น งานแกะสลักไม้บริเวณเชิงชายและงานแกะสลักราวระเบียงไม้บริเวณชั้นสอง เป็นต้น

การอภิปรายผล

แนวคิดความทันสมัยที่ใช้อ่านตึกแถวตึกแถว 2 ชั้น 7 คูหา ช่วยสะท้อนรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยต่างๆ ที่เห็นถึงความทันสมัยในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างชัดเจน โดยแบ่งได้ดังนี้

ปัจจัยที่เกิดจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจ เมื่อระบบเศรษฐกิจเริ่มเป็นระบบทุนนิยมมีรูปแบบการค้าที่เสรีจากการเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลกหรือผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ที่มุ่งเน้นการผลิตเครื่องจักรกล การคมนาคม การสื่อสาร ระบบโรงงานแบบสายพาน ทำให้สามารถผลิตสินค้าได้คราวละมากๆ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้เปลี่ยนวิถีความเป็นอยู่ เกิดกระบวนการกลายเป็นเมือง ทำให้ระบบทุนนิยมส่งผลต่อการสร้างฐานะ (ปัญญา, 2554: 98). ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อเนื่อง ซึ่งเมืองอุบลราชธานีเดิมเป็นศูนย์กลางและเป็นพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญ

ทางด้านการค้า เริ่มเป็นระบบตลาดมากขึ้น ด้วยเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่เป็นเหมือนชุมทางและการเชื่อมต่อการค้ากับเมืองต่างๆ ทั้งในและนอกภูมิภาค เช่น เมืองพิบูลมังสาหาร เมืองเขมรราชธานี หรือแม้แต่ฝั่งลาวอย่างเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นเส้นทางค้าหลักในอดีต ส่งผลให้เกิดแรงจูงใจในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าคนกลาง สันนิษฐานว่าชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีที่มีบทบาททางเศรษฐกิจภายในช่วง พ.ศ. 2447-2472 ซึ่งเป็นช่วงสมัยผูกขาดเศรษฐกิจทำให้กลุ่มชาติพันธุ์จีนมีบทบาทที่โดดเด่นในฐานะพ่อค้าคนกลาง พ่อค้ารายย่อย โดยเฉพาะกิจการค้าข้าวเนื่องจากรัฐบาลสยามทำการส่งเสริมอาชีพการทำนา เมืองสำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางการค้า คือ เมืองนครราชสีมา เมืองอุบลราชธานี และจำปาศักดิ์ เส้นทางคมนาคมทางน้ำ และทางบก แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว คนจีนไม่มีบทบาททางการเมือง เชื้อสายกลุ่มเจ้าภานายาการในยุคแรกทั้ง 3 ตระกูลยังดำรงฐานะเป็นเจ้าของประจำเมือง ได้แก่ ศรีธัญรัตน์ สุรพัฒน์ โกศลวัฒน์ (สุธิดาและคณะ, 2559: 182, 187) ดังนั้น ลักษณะรูปแบบในการก่อสร้างช่วงแรกเมื่อวิเคราะห์สามารถตีความได้ว่าเจ้าของมีความมั่งคั่ง ทำให้มีกำลังทรัพย์ในการก่อสร้างอาคารที่มีขนาดใหญ่เพื่อรองรับกิจกรรมการค้า และอยู่อาศัยซึ่งมีลักษณะครอบครัวใหญ่ จากรูปแบบการค้าเสรีและกลุ่มพ่อค้ากลุ่มต่างๆ เข้ามาค้าขายภายในย่านอย่างเช่น พ่อค้าชาวตะวันตก ส่วนใหญ่สินค้าที่นำเข้ามาเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น น้ำหอม กาแฟ สบู่ และของใช้ต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบการค้าขายในช่วงแรก คือ ประเภทโคมไฟ ตะเกียง และน้ำหอม ถือว่าเป็นสินค้าที่สันนิษฐานเชื่อมโยงไปถึงกลุ่มผู้ใช้ที่สามารถมีกำลังในการซื้อและมีดีของสังคมภายในเมืองอุบลราชธานีในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสเริ่มขยายอิทธิพลโดยเฉพาะมายังลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือการพยายามก่อตั้งศูนย์กลางในเมืองอุบลราชธานี ทำให้สันนิษฐานได้ถึงกลุ่มคนหรือสินค้าที่เข้ามาอย่างพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ในขณะที่กิจการช่วงที่ 2 คือ เปิดเป็นที่พักสำหรับนักเดินทางหรือโรงแรม และเปิดกิจการสามล้อถีบรับจ้าง ให้เช่าซ่อมสามล้อ และพื้นที่ด้านล่างใช้วางโต๊ะบิลเลียด หรือบางคูหาเปิดเป็นร้านขายปืนยุทโธปกรณ์ (สะกดตามป้ายเดิม) ตะเกียงล่าสัตว์ สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญที่มาพร้อมกับการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้น ทำให้เห็นการเชื่อมโยงถึงการมาของเส้นทางรถไฟถึงวารินชำราบส่งผลให้เกิดกิจการต่างๆ ตามมา เช่น มีร้านค้า โกดังเก็บสินค้า โรงสีไฟขนาดใหญ่ โรงงานฟอกหนัง โรงแรม โรงภาพยนตร์ ผู้ให้บริการที่พัก ผู้ให้เช่าเกวียน ผู้ประกอบกิจการเดินรถ เจ้าของโรงยาฝิ่น ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ช่างซ่อมรถ และเครื่องยนต์ เป็นต้น (สุวิทย์, 2549: 494)

ปัจจัยที่เกิดจากการพัฒนาการเมืองการปกครอง ขณะนั้นเมืองอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางด้านการปกครองเป็นหัวเมืองสำคัญโดยเฉพาะช่วงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพิษธิประสงค์ (พ.ศ. 2436-2443) ได้พยายามเปลี่ยนแปลงให้เมืองมีความเป็นสมัยใหม่มากขึ้น ด้วยการพัฒนาระบบคมนาคมที่มีการตัดถนนเพิ่ม จึงส่งผลให้มีตลาดร้านค้าเพิ่มตามมา (คณะกรรมการจัดทำหนังสืออุบลราชธานี 200 ปี, 2535: 35) และภัยคุกคามจากตะวันตก ซึ่งเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสพยายามเข้ามาตั้งกงสุลในเมืองอุบลราชธานีในปี พ.ศ. 2442 อีกทั้ง ปัจจัยทางสังคมรูปแบบอาคารยังแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในย่าน โดยได้สะท้อนผ่านกระบวนการเทคนิคและรูปแบบการก่อสร้างอย่างลักษณะโครงสร้างผนังรับน้ำหนัก หลังคาทรงจั่ว หรือรูปแบบตึกแถวแบบมีอาเขต ซึ่งเป็นแนวคิดการก่อสร้างแบบจีน หรือส่วนประดับตกแต่งงานปูนปั้นที่ได้รับอิทธิพลเทคนิคจากช่างชาวเวียดนาม เนื่องจากเวียดนามเป็นเมืองอาณานิคมฝรั่งเศส และได้อพยพเข้ามาตั้งเมืองอุบลราชธานี หรืองานแกะสลักไม้ที่มีความประณีตที่ได้รับอิทธิพลกลุ่มช่างจากสยามที่มาพร้อมกับกลุ่มเจ้านายในยุคเริ่มปฏิรูปการปกครอง ส่งผลให้ตึกแถวดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะ อีกทั้งเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับรูปแบบกิจกรรมการค้าขายในช่วงแรก คือ ประเภทโคมไฟ ตะเกียง และน้ำหอม ซึ่งถือว่าเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยทำให้เห็นชัดเจนว่าการเข้ามาของกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตกจากที่กล่าวมาข้างต้น

ซึ่งในช่วง พ.ศ. 2410 - พ.ศ. 2460 เมืองอุบลราชธานีถือเป็นพื้นที่เป้าหมายของการเข้ามาทำการค้าของชาวตะวันตก เนื่องจากเป็นตลาดใหญ่และมีกำลังซื้อสูง (ธนัญชัย, 2550: 141-142)

ปัจจัยการพัฒนาการคมนาคม กล่าวคือ หลังจากการมาถึงของเส้นทางรถไฟสายนครราชสีมา-อุบลราชธานี ปลายทางที่อำเภอวารินชำราบสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2473 โดยมีการก่อสร้างเพิ่มอีก 3 คูหาไปทางด้านทิศเหนือของตึกแถวเดิมรูปแบบยังคงต่อเนื่องจาก 4 คูหาแรก คือโครงสร้างหลังคายังเป็นทรงจั่วแบบจีน รูปแบบมีอาเขตและระเบียงชั้นสองหากแต่ว่าลวดลายบางส่วนลดความปราณีตลง เช่น งานแกะสลักไม้บริเวณเชิงชายหรือราวระเบียง สิ่งที่แตกต่างคือ การเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้าง เช่น สังกะสี คอนกรีต หรือเหล็กเส้น ซึ่งเป็นสินค้าที่มาจากพร้อมกับการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้นในมิติสังคมมีการอพยพของชาวจีนตามเมืองที่เส้นทางรถไฟผ่านเกิดเป็นย่านการค้า รวมถึงย่านถนนหลวงเริ่มมีความคึกคักมากขึ้น ท่าเรือจากที่เคยใช้คมนาคมขนส่งในยุคก่อนอยู่แล้วก็เริ่มมีจำนวนมากขึ้นอีก เนื่องจากรถไฟสิ้นสุดที่อำเภอวารินชำราบจำเป็นต้องใช้เรือหรือแพในการขนส่งสินค้าคมนาคมทั้งเรือขนส่งและเรือข้ามฟากโดยมีเรือแจวรับส่งผู้โดยสารจากท่าจวนท่าอุปราศ ไปยังหาดสวนยา ฝั่งวารินชำราบ รวมถึงมีเรือกลไฟออกจากท่ากวางตั้งล่องตามลำแม่น้ำมูลไปทางทิศตะวันออกไปยังอำเภอพิบูลมังสาหาร และท่าบ่อแบ่งไปตามแม่น้ำลำเซบก อำเภอตระการพืชผล เป็นต้น (อุบลศึกษา,ม.ป.ป.หน้า 44) ส่งผลให้เมืองวารินชำราบเกิดย่านการค้าบริเวณใกล้สถานีรถไฟเพื่อรองรับผู้คนที่หรือเป็นโกดังสินค้า จะเห็นว่ากลุ่มอาคารตึกแถวในยุคแรกของย่านสถานีรถไฟจะเป็นโรงแรมหรือโกดังเก็บสินค้าซึ่งปัจจุบันยังคงเหลืออยู่บ้าง สอดคล้องกับกิจกรรมการค้าภายใน 3 คูหาในช่วงนี้ คือ เปิดเป็นที่พักสำหรับนักเดินทางหรือโรงแรม บางคูหาเปิดเป็นร้านขายปืนยุธภัณฑ์ ตะเกียงใส่ล่าสัตว์ และให้เช่าซ่อมสามล้อ รวมถึงกิจการสามล้อถีบรับจ้าง และพื้นที่ด้านล่างใช้วางโต๊ะบิลเลียด สะท้อนให้เห็นว่าย่านมีความคึกคักด้วยความเจริญทั้งรูปแบบและปริมาณของสินค้าทำให้ผู้คนเข้ามาภายในย่านเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดกิจการเพื่อรองรับกิจกรรมการค้าต่างๆ

ปรากฏการณ์การมาถึงของเส้นทางรถไฟสายมายังเมืองอุบลราชธานี ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม อย่างชัดเจน อย่างที่สุวิทย์ ธีรศาศวัตได้ สรุปไว้ว่า สนธิสัญญาเบาริ่งทำให้เกิดระบบทุนนิยมในภาคกลางภาคใต้ และภาคเหนือตอนล่างฉับไฉน ทางรถไฟทำให้เกิดทุนนิยมในภาคอีสานฉับนั้น และผู้ที่ทำให้ทุนนิยมเฟื่องฟูขึ้นเป็นครั้งแรกก็คือชาวจีน ส่งผลให้เกิดย่านการค้าและการก่อตัวของสถาปัตยกรรม เช่น กลุ่มตึกแถว ที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดและการผสมผสานทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ได้อย่างน่าสนใจ

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ. 2535. **อุบล 200 ปี**. กรุงเทพฯ: ขอนพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2553. การเป็นสมัยใหม่ของไทย. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**, 36(1): 1-7.
- _____. 2557. **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์จำกัด.
- สุวิทย์ สุจฉายา. 2543. **สังคมและเศรษฐกิจในงานสถาปัตยกรรมและการออกแบบชุมชนเมือง**. เอกสารคำสอนรายวิชา 264-201. หลักสูตรสถาปัตยกรรมบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. 2546. **การเมืองสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- दनัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล. 2558. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี”.
- วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 14(1): 41-57.

- दनัย นิลสกุล. 2546. **การอนุรักษ์ที่ดินในอีสานใต้**. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรง ฐานดี. 2550. **ความสัมพันธ์ระหว่างจีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น: ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20-ปัจจุบัน (รายงานการวิจัย)**. กรุงเทพฯ: ศูนย์เกาหลีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. 2558. **อ่านจนแตก วรรณกรรม ความทันสมัย และความเป็นไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.
- ธนัญชัย รสจันทร์. 2550. **สภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2335 - ทศวรรษที่ 2460**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีระ ฤศรีวรรณ. 2545. **การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานีระหว่างปี 2478-2542**. วิทยานิพนธ์การศึกษา สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประวิทย์ ทองพูน และภูวเดช สติปัญญา. 2556. **วิวัฒนาการรถไฟไทยจากอดีตสู่อนาคต**. เอกสารการจัดการความรู้. นครนายก: ม.ป.พ.
- ปัญญา เทพสิงห์. 2554. “สถาปัตยกรรมแบบสรรมสานแห่งช่องแคบกับสังคมจีนคาบสมุทรมาลายูในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20”. **เอเชียปริทัศน์**. 32(1): 84-114.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. 2557. “การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมบนเส้นทางการค้าทางทะเล: สถาปัตยกรรมตะวันตกในราชสำนักสยาม”. ใน **การสัมมนาวิชาการ**. 8-9 พฤษภาคม 2557 ณ โรงแรมวินเซอร์ สวีท ภัสภรณ์ ซีฟชล. 2559. “สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในเมืองเพชรบุรี”. **ดำรงวิชาการ**. 15(2): 11-32.
- มิลตัน ออสบอร์น. 2544. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สังเขปประวัติศาสตร์**. มัทนา เกษกมล, พรรณงาม เก้าธรรมสาร และธนาลัย ลิ้มปรีดาศิริ (แปล). เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีสิวิน.
- ระลึก ธาณี และคณะ. 2557. **222 ปีอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.
- วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ. 2536. **พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน อนาคต**. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร. 2560. **เปิดมิติเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วารุณี ทวี. 2542. **การศึกษาเปรียบเทียบส่วนประดับอาคารพาณิชย์ในแถบจังหวัดหนองคาย นครพนม มุกดาหารและอุบลราชธานี (รายงานวิจัย)**. ขอนแก่น: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- _____. 2557. **ประวัติศาสตร์และแนวคิดสถาปัตยกรรมจีน**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. 2558. “การบูรณาการและการสร้างสรรค์: การประยุกต์ใช้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจีนตอนใต้ในฉีโหลว”. **วารสารลุ่มน้ำโขง**. 11(2): 75-95.
- _____. 2558. “คุณค่าและความหมายของลวดลายมงคลในอาคารพาณิชย์ยุคแรก 4 จังหวัดริมแม่น้ำโขง”. **วารสารวิชาการหน้าจั่ว: ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบและสภาพแวดล้อม**. 29(1): 147-166.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533. **แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมภพ มานะรังสรรค์. 2536. **แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สัน สุวัจนราภินันท์. 2559. **เชียงใหม่-ใหม่: สถาปัตยกรรมสมัยใหม่แห่งเมืองเชียงใหม่ระหว่างปี 2427-2518**.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สันติ ฉันทวิลาศวงศ์. 2521. **ความเข้าใจบางประการจากการศึกษาสถาปัตยกรรมห้องแถว**. วิทยานิพนธ์
สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. 2549. **ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 (รายงานวิจัย)**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. 2551. **ประวัติศาสตร์จีนอีสาน**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุธิดา ต้นเลิศ, อนันตนา เมธนนท์ และณัฐพัชร์ เตชะรุ่งไพศาล. (2559). “ประวัติศาสตร์ชาวจีนเมืองอุบลราชธานี
ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2488”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 7(2): 164-191.
- สุรพล สุวรรณ. ม.ม.ป. “พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ ความสัมพันธ์แบบบ้าน - วัด - โรงเรียน กรณี :
ชุมชนสนามชัย อ.สทิงพระ จ.สงขลา”. ใน **สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์**. กรุงเทพฯ:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- สุรียา รักการศิลป์. 2558. **เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์จำกัด.
- ส.ธรรมวิริยะ. 2530. **บ้านจีนในกรุงเทพมหานคร คนจีน 200 ปีภายใต้พระบรมโพธิสมภารภาค 2**. กรุงเทพฯ:
สหมิตรการพิมพ์.
- หวัง ฉิงจัน และจิง ฉีหมิน. 2547. **บ้านจีนพื้นถิ่น**. วารุณี ภูสนาม (แปล). ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- หลี่ เฉวียน. 2557 **เขมณัฐ ทรัพย์เกษมชัย (แปล)**. **ประวัติศาสตร์จีนฉบับย่อ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: โรงพิมพ์
มติชนปากเกร็ด.
- Davison, J. 2015. **Singapore shop house**. Singapore: Talisman Publishing.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

Visit Our China. 2561. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561. เข้าถึงได้จาก <http://www.visitourchina.com>

บรรณานุกรมสัมภาษณ์

คุณวิโรจน์ ทีปวัฒน์, คุณโฉมจันทร์ ทีปวัฒน์ และคุณรัศมีรวีร์ ทีปวัฒน์. ผู้อยู่อาศัยในตึกแถวกรณีศึกษา. สัมภาษณ์
โดย กิตติกานต์ พรประทุม. 5 พฤศจิกายน 2559, 3 ธันวาคม 2559 และ 6 กุมภาพันธ์ 2560.

คุณยายเซย นัยวิกุล (แซ่แต้). ผู้อยู่อาศัยในตึกแถวย่านถนนหลวง. สัมภาษณ์โดย กิตติกานต์ พรประทุม.
6 กุมภาพันธ์ 2560.

